

ОРОЛ БЎЙИ ШАРОИТИДА МАДАНИЙ ЯЙЛОВЛАРНИ ЯХШИЛАШНИНГ ИЛМИЙ  
АСОСЛАРИ

*Утепбергенова Венера Махсетовна*

*Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти ассистенти,*

*«Ўздаверлойиха» ДИЛИ мустақил тадқиқотчиси,*

*Жиенгалиева Ақнур*

*«Ер тузиш ва ердан фойдаланиш» таълим йўналиши талабаси*

**Изоҳ** – Сўнги йилларда мустаҳкам ем-ҳашак базасини яратиш ва чорвачиликни сифатли озиқ-овқат билан таъминлаш қишлоқ хўжаликчилигини ривожлантиришнинг муҳим вазифаси бўлмоқда. Демак, бугунги кунда табиий яйловлардаги муаммоларни ҳал қилиш баробарида маданий яйловларни ривожлантириш энг самарали йўл ҳисобланади.

**Қириш.** Хаммамизга маълум Оролбўйи Амударё ва Сирдарёнинг қуйи қисми ҳамда Орол денгизи атрофидаги худудларни, шунингдек, денгиз сатҳининг чекиниши натижасида унинг шимоли-шарқий ва жанубий қисмида вужудга келган. Орол чўлини ўз ичига олиб бу регионда маданий яйловзорларни унумдор даражада сақлаб туриш масаласи осон иш эмас. Сабаби ушбу регионда кузатилаётган сув танқислиги, тупроқ ва яйловлар деградацияси, иқлим ўзгариши шароитида яйловзорларни доимо янги, юқори ҳосилдорли ўсимликлар билан тўлиқтириб боришни талаб қилади.

**Мавзунинг долзарблиги.** Чорва молларини тўғри боқиш учун аввало ҳар бош молни зарур бўладиган ем-ҳашак билан тўла таъминлаш керак. Шунинг учун мустаҳкам ем-ҳашак базасини яратиш ва чорвачиликни сифатли озиқ-овқат билан таъминлаш қишлоқ хўжаликчилигини ривожлантиришни юксалтириш бугунги куннинг долзарб масаласи бўлмоқда.

Демак, бугунги кунда табиий яйловлардаги муаммоларни ҳал қилиш баробарида маданий яйловларни янги, серҳосил ўсимликлар билан зичлаштириб, ривожлантириш энг самарали йўл деб ҳисоблаймиз.

Навбат билан қамаб боқиладиган чорвачиликда яйлов майдонларини лойиҳалаш, уларнинг сонини ва майдонини аниқлашдан, шакли ва жойлашишини белгилашдан иборат бўлади. Шуни унутмаслик керакки, суғориладиган маданий яйловларда бир қамаб боқиладиган майдонда моллар боқиладиган кунлар сони бир ўтлатиш циклида 1-3 кунни, ўт қопламасининг ўсиш даври ўртача 24-26 кунни ташкил этиши лозим.

Ўтказилган геоботаник тадқиқотлар шуни курсатади, ҳозирги вақтдаги Республика чорвачилигини маданий яйловзорлардан фойдаланиш даражаси талабга жавоб бермайди.

#### **Тадқиқот натижалари**

Олимларнинг олиб борган тадқиқотларига кўра яйловлар майдони уларнинг мавжудлиги, яшил озукаларга бўлган талаб, уларни ҳайдалма ва бошқа ерларга трансформациялаш имкониятларини ҳисобга олиб аниқланади. Уни яйловлари майдонлари кичик ва уларни кенгайтириш имкониятлари чекланган хўжаликларда қуйидаги ифодадан фойдаланиб аниқлаш мумкин:

$$П_я = (В_я / у_{яак}) * 100$$

бунда  $П_я$  - яйловлар майдони, га;  $В_я$  - молларни яшил ўтларга бўлган ойлик талаби, ц;  $у_{яак}$  - моллар боқиладиган даврдаги яйловларнинг ялпи ҳосилдорлиги, 1 га ц;  $\alpha$  - молларни боқиш даврининг маълум ойида яйловлардан яшил масса чиқишининг максимал фоизи, %;  $K$  - яйлов алмашишининг умумий таркибидаги моллар боқиладиган йиллар сонининг нисбатини ҳисобга олувчи коэффициент (масалан, 9-йиллик яйлов алмашишда моллар ҳар йили 6 навбат билан боқиладиган майдонларда ўтлатилса  $K=6:9=0,67$ ).

Масалан, агар  $В_я = 20000$  ц,  $у_я = 1$  га 200 ц,  $\alpha = 30$  % бўлса,

Яйловлар майдонини аниқлашда молларни боқиш усуллари ҳисобга олинади. Масалан, ғунажинларни ва ёш сигирларни ўстириш, сигирларга қараш технологияси боғлаб боқишни кўзда тутса, ер турларини ташкил этишда кўп йиллик маданий ва суғориладиган яйловлар лойиҳаланади.[2]

Суғориш техникасидан юқори унум билан фойдаланишга, қамаб боқиладиган майдонлар суғориш тармоғининг намунавий тартибига мос қилиб жойлаштирилганда эришилади. Шунингдек яйлов

аламашинишни ташкил этиш асосида яйловларнинг унумдорлиги ошириш, чорвачилик тармоғини ривожлантириш ва аҳолини қўшимча иш ўринлари билан таъминлаш, аҳолининг озиқ-овқатга бўлган талабини таъминлаш, турмуш даражасини яхшилаш ва даромадини ошириш, яйловларнинг ҳолати ва ундан фойдаланувчиларнинг масъулияти ошириш, яйлов ерларидан фойдаланишда ўз-ўзини бошқариш механизмини шакллантиришни таъминлайди ҳамда яйлов ерларидан барқарор фойдаланиш тизими яратилади. [3]

Суғориладиган маданий яйловларда доимий суғориш жойларини ташкил этишда уларда қаттиқ қопламали, автосув ичгичлари бор суғориш майдончалари қурилиши лозим.

#### **Хулосалар**

1. Табiiй яйловлардаги муаммоларни ҳал қилиш баробарида маданий яйловларни янги, серҳосил ўсимликлар билан зичлаштириб, ривожлантириш энг самарали йўл деб ҳисоблаймиз.

2. Маданий яйловларда тартибли интеграциялашган алмашлаб боқиш тизимини жорий қилиш яйловзорлардан фойдаланиш натижалелигини оширади.

#### **Фойдаланилган адабиётлар:**

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар маҳкамасининг 2018-йил 28-апрель №299-сонли «Маъмурий-худудий бирликлар чегараларини белгилаш, ер ресурсларини хатловдан ўтказиш ҳамда яйлов ва пичанзорларда геоботаник тадқиқотларни ўтказиш тартибини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари» тўғрисидаги қарори

2. Аvezбаев С.А., Шарипов С. «Ер турларини яхшилаш ва унумдорлигини ошириш бўйича ер тузиш тадбирлари» // О'ЗBEKISTON ZAMINI' 2020. №2-сон 2-4 бет

3. Нарбаев Ш.К. «Яйловлардан фойдаланиш тизимини такомиллаштириш йўналишлари» // О'ЗBEKISTON ZAMINI' 2020. №2-сон 24-26 б.

4. Ж.Сапарниязов, М.Аметов «Қорақалпақстан тэбiiйғый жайлаў районларын жақсылаў хэм оннан өнимли пайдаланныў усуллары». Билим-1993